

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ СТУДІЇ

УДК:17.01:101.1](410)”17”

Михайло Кольцов

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ ІСАКА НЬЮТОНА
НА ФІЛОСОФІЮ Д. Г'ЮМА ТА Д. ГАРТЛІ

У статті розглянуто проблему методологічного впливу Ісака Ньютона на ранні філософські роботи Девіда Г'юма та Девіда Гартлі.

Ключові слова: Ісак Ньютон, «експериментальна філософія», Девід Г'юм, Девід Гартлі.

Дослідження ролі та характеру впливу філософського спадку Ісака Ньютона надзвичайно важливе для розуміння британської філософії XVIII століття. Адже від першого видання «Математичних принципів натуральної філософії» (1687) їх автор залишався одним з найвпливовіших мислителів не тільки в сфері наукового знання, а й у сфері філософії.

І хоча ця роль Ньютона вже давно відома, дослідження характеру його впливу саме на філософію розпочалися тільки в середині XX століття. Це було зумовлено принаймні двома факторами:

- 1) послабленням ролі позитивістського розуміння історії як історії розвитку науки, в якій Ньютон займав своєрідне місце борця зі схоластикою, що витіснив релігію з фізики;
- 2) відкриттям щоденників та кореспонденції І. Ньютона, переважна частина якої присвячена алхімічним заняттям та релігійним проблемам.

Такі зміни в розумінні ньютонівського спадку не могли не вплинути й на питання про його вплив на розвиток філософської думки в Британії вісімнадцятого століття. Однак більшість ґрунтовних досліджень цієї проблеми з'явилась порівняно нещодавно – в середині 1990-х рр. Загалом їх можна поділити на три категорії: власне дослідження філософії І. Ньютона, дослідження інтелектуального контексту ньютонівської філософії в першій половині XVIII ст. та праці, присвячені впливу Ньютона на окремих філософів.

Першу категорію репрезентують тексти Стефана Шнобелена, Бетті Добс, Джорджа Сміта, Ендрю Джайнака, Говарда Штайна та інших. Серед російських дослідників можна відзначити скромну статтю К. Делокарова в «Питаннях філософії» [1] та монографію І. Дмитрієва «Невідо-

мий Ньютон» [2]. Одна з характерних рис цих досліджень – особливий акцент саме на філософських та релігійних поглядах Ісака Ньютона, а не на його природничо-наукових здобутках.

Друга категорія досліджень не дуже поширена переважно через надзвичайну складність контекстуального методу. Особливо слід відзначити працю Бетті Добс і Маргарет Джейкоб «Ньютон і культура ньютоніанства» [6] та збірник статей «Ньютон і ньютоніанство: нові штудії» за редакцією Джеймса Форса [19]. Звісно, можна було б долучити й виданий у 2005 р. збірник «Ньютоніанство у Британії вісімнадцятого століття» за редакцією Джона Генрі, якби він не був просто збірником праць найбільш яскравих послідовників Ньютона. Для цих досліджень характерна реконструкція інтелектуального контексту, сформованого на початку XVIII ст. під впливом ідей і праць І. Ньютона. В англійській літературі для цього є спеціальний термін – «newtonianism», який ще потребуватиме уваги наших філологів, оскільки, хоч ми й ужили в перекладі термін «ньютоніанство», він не охоплює глибини ньютонівського впливу на тогочасну наукову й навіть побутову культуру. Наразі це один із перспективних напрямків досліджень.

Третя й остання категорія праць найбільш повно представлена дослідженнями впливу Ньютона на філософію Д. Г'юма. Звісно, увагу дослідників привертають проблеми ньютонівського впливу на системи Томаса Ріда, Френсіса Гатчесона й інших мислителів XVIII ст., однак саме дослідження цього питання щодо праць Г'юма найбільш яскраво презентує все різноманіття дослідницьких позицій і методологічних підходів. Основні інтенції цих досліджень полягають у тому, щоб указати міру впливу ньюто-

нівської філософії на позицію Д. Г'юма порівняно з іншими інтелектуальними традиціями. Нортон Кемп Сміт, наприклад, запевняв, що вплив Френсіса Гатчесона був паралельний до впливу ідей Ньютона та значно сильніший за останній, що й зумовило особливий акцент Г'юма на моральних питаннях [21]. Ніколас Капальді, зі свого боку, критикує цю позицію, стверджуючи, що насправді Г'юмову позицію щодо моральних питань пояснює конфлікт ньютонівського впливу й те (того?), що Капальді називає «власне г'юмівською коперніканською революцією» [5].

А от Джеймс Форс, по суті, відмежувавшись від спроб дати власну інтерпретацію, представив усе різноманіття підходів до цього питання, детально класифікувавши їх, і основні зусилля спрямував на доведення самого факту впливу Ньютона на філософію Девіда Г'юма, виступивши проти позиції, яка його заперечувала б [8].

Ця настанова Дж. Форса не даремна. Справді, такі дослідники, як Пітер Джонс, ставлять під сумнів сам факт інтересу Г'юма до Ньютона, вказуючи на зацікавлення античною філософією, що, мовляв, мало б захистити Г'юма від впливу ньютонівської філософії [14, с. 13–14].

Відсутність одноголосності в цьому питанні, на нашу думку, зумовлена, по-перше, тим фактом, що всі ці категорії досліджень практично не перетинаються й тільки в останні роки помітні окремі спроби поєднати останні здобутки у сфері досліджень ньютонівського спадку, інтелектуального контексту на початку XVIII ст. та власне праць Д. Г'юма. По-друге, ми вважаємо одним із основних недоліків праць, присвячених дослідженню ньютонівського впливу на Д. Г'юма, спроби прив'язати ньютонівський проект розширення меж моральної філософії, викладений в «Оптиці», до філософії Д. Г'юма.

Відтак, у цій статті ми спробуємо відповісти на такі запитання:

1. У чому полягає методологічна складова ньютонівської філософії?
2. Яким чином вона набула поширення на початку XVIII ст.?
3. У чому полягають особливості ньютонівського методологічного впливу на філософію Девіда Гартлі та Девіда Г'юма?

Вибір цих мислителів не випадковий. По-перше, обидва вчені запевняють, що послуговуються експериментальною методологією, яку застосовують до досліджень людської природи. По-друге, порівняння методологічних засад цих двох мислителів дозволить відповісти на питання про особливості ньютонівського впливу. До того ж, праці обох авторів були доволі впливові – вплив Д. Г'юма на континентальну філософську традицію загальновідомий, а Д. Гартлі започаткував традицію асоціативної психології.

Методологічні ідеї І. Ньютона викладені в двох основних працях – «Математичних принципах натуральної філософії» та «Оптиці». Однак особливість методологічних розділів у цих працях – їхня поява не в перших виданнях, а в наступних.

Наприклад, розділ «Regula philosophandi» в «Математичних принципах...» у повному складі з чотирьох правил з'явився лише в третьому виданні 1726 р., буквально перед смертю І. Ньютона. У другому виданні 1713 р. цей розділ складався з трьох правил. Перше з них стверджує, що не слід приймати у природі інших причин понад ті, які істинні й достатні для пояснення явищ. Друге наголошує, що, «наскільки це можливо, потрібно приписувати ті самі причини того самого роду проявам природи». Третє вказує на сталість тих властивостей тіл, які не можуть бути послаблені чи посилені [17, с. 357]. Четверте правило, додане в третьому виданні, передбачає можливість заперечення індуктивних висновків тільки в тому разі, якщо будуть зафіксовані явища, які не відповідатимуть їм [18, с. 389].

Ці чотири правила, згідно із задумом Ньютона, утворюють методологічний кістяк «експериментальної філософії». Оскільки вживання цього терміна досить неоднозначне в XVII і XVIII століттях, спробуємо коротко його прояснити. Уперше цей термін використав Роберт Бойль для того, щоб відмежувати нову натуральну філософію від попередньої, яка все ще була ґрунтована на працях Аристотеля. Так він намагався закласифікувати альтернативні методологічні підстави для дослідження та обґрунтування явищ природи й тому вживав поняття «експериментальна натуральна філософія». Однак «експериментальна філософія» Бойля мала два суттєві недоліки. По-перше, експеримент у ній розумівся як спосіб подивитись у глибину речей і віднайти те, що вони приховують. По-друге, Бойль приймав тезу Декарта, що в експериментальній діяльності можна використовувати гіпотези.

І саме тут – принциповий прогрес І. Ньютона в розумінні «експериментальної філософії». Він повністю відкинув можливість використання в ній гіпотез, на чому особливо наголошував і в «Математичних принципах...», і в «Оптиці». Ньютон указав, що «експериментальна філософія» слугує методологічним підґрунтям не для дослідження речей, а для дослідження явищ (феноменів). Більш того, тепер «експериментальна філософія» не була просто альтернативою Аристотелю, а й містила правила інтерпретації експериментальних даних, на які ми вказували раніше. У другій половині XVIII ст. «експериментальну філософію» остаточно почали асоціювати з натуральною філософією; хоча їх і розрізняли аж до початку XIX ст., фактично вони вже були

синонімами. Однак на початку XVIII ст. «експериментальну філософію» розуміли суто в методологічному значенні – як методологічну настанову, за допомогою якої можна досягти правильного розуміння явищ природи.

Методологічна частина «Оптики» дещо відрізняється від тієї, яку Ньютон виклав у «Математичних принципах...». У друкованому вигляді вона з'явилася раніше за «Правила розмислу» – в першому латинському виданні «Оптики» 1706 р., – хоча більш-менш завершеного вигляду набула тільки в другому виданні трактату. Якщо в «Математичних принципах...» Ньютон вів мову про правила, то в другому англійському виданні «Оптики» 1717 р. він акцентує на методах: «У натуральній філософії дослідження суперечливих речей за допомогою методу аналізу мусить передувати методів синтезу. Цей аналіз полягає в проведенні експериментів та спостережень і виведенні з них загальних висновків через індукцію, а також через неприпущення щодо цих висновків ніяких спростувань, окрім тих, що отримані на підставі експериментів або інших достовірних істин. Бо гіпотези не слід розглядати в експериментальній філософії» [16, с. 380].

Доповнює цей метод аналізу метод синтезу, який передбачає, що причини відомі та встановлені як принципи, тому суть цього методу полягає в поясненні за допомогою цих принципів тих явищ, які від них походять, і демонстрації пояснень [16, с. 380–381].

Методи аналізу й синтезу присутні ще в чернетках до першого англійського видання «Оптики» 1704 р. Окрім того, в самих нотатках вони названі як методи розділення й поєднання (resolution and composition) [20, с. 184]. Однак у саме видання вони не потрапили, а з'явилися лише в першому латинському виданні 1706 року.

Але не тільки методологічна частина була нововведенням латинського видання «Оптики» 1706 року. У цьому виданні також запропоновано проект розширення меж моральної філософії: «Я натякнув на деякі предмети й залишаю ці натяки для подальшого дослідження та вдосконалення за допомогою експериментів і спостережень допитливих дослідників. Якщо натуральна філософія в усіх її частинах, використовуючи вказаний метод, буде вдосконалюватися, межі моральної філософії також розширюватимуться. Бо наскільки ми можемо за допомогою натуральної філософії пізнати, що таке першопричина, яку силу вона має над нами і які дари ми від неї отримуємо, настільки й наші зобов'язання щодо неї та одне одного стануть видимі нам у світлі природи» [16, с. 381].

Як бачимо, цей проект розширення меж моральної філософії не може обійтися без поняття Бога. Він побудований на теологічній тезі Ісака Ньютона, за якою досконале пояснення причин

природних явищ мусить урешті-решт привести до кращого розуміння Бога. Схожі інтенції можемо зустріти в його листуванні з Ричардом Бентлі ще в 1693 році, а також в чернетках до першого англійського видання «Оптики».

Під час аналізу цього уривка необхідно звернути увагу на інший факт – Ньютон ніколи раніше не говорив про моральну філософію. Цитований пасаж також відсутній і в чернетках до «Оптики». Намагаючись узгодити цю невідповідність, ми прийшли до висновку, що план розширення меж моральної філософії не належить Ісакові Ньютону. Його автор – Семюел Кларк, один із найбільш яскравих послідовників ньютонівської філософії. Саме Кларк перекладав на латину й перше, й друге видання «Оптики», а уточнення з'явилося саме в латинському варіанті. Окрім того, схожі думки Кларк висловлював у Бойлівських лекціях, прочитаних у 1704 та 1705 роках. Доволі дивно, що дослідники не помітили цієї паралелі, хоча вже в 1970-х рр. були доступні й праці Кларка, й чернетки Ісака Ньютона.

Але, незалежно від авторства цього проекту, сам він набув великого поширення в першій половині XVIII століття. Семюел Кларк, на думку Бетті Добс, був інтелектуальним лідером нового покоління ньютоніанців [6, с. 96]. Саме його роботи призвели до формування ньютонівського інтелектуального контексту; як результат – ньютонівська філософія поширилася не тільки на моральну філософію й теологію, а й на побутову культуру.

Найсильнішими інтелектуальними центрами ньютонівської філософії в першій половині XVIII ст. були два університети – Кембридж, альма-матер Ньютона, й університет Единбурга. Якщо з першим університетом усе зрозуміло, то щодо другого варто прояснити ситуацію. Справа в тому, що між 1690 та 1720 рр. університет Единбурга, згідно з рішенням парламентської комісії, проходив значну реорганізацію, у зв'язку з якою було відкрито нові кафедри медицини й математики, що призвело до появи нових професорських посад; їх і зайняли, в силу своїх наукових досягнень, прихильники Ньютона [7, с. 19]. Наслідком такої реорганізації стало не тільки зростання впливу ньютонівських ідей у Шотландії, а й те, що станом на 1740 р. університет Единбурга був найбільшим і найкращим центром поширення природничо-наукових знань у всій Британії.

Однак повернімося до питання ньютонівського впливу не на природничі науки, а на моральну філософію, зокрема, до проекту розширення меж моральної філософії, викладеного в прикінцевих питаннях до «Оптики». Хоча у першій половині XVIII ст. чимало мислителів висловлювали прагнення втілити його, по-справжньому це вдалося лише небагатьом. Один із них – Девід Гартлі, який отримав медичну освіту

в Кембриджі й був послідовником методологічних ідей Ісака Ньютона.

Основним здобутком досліджень Гартлі стало створення своєрідного синтезу природничо-наукових даних із теологічним і моральним вченням. Йому вдалося вказати на те, що асоціативний принцип є фундаментальним чинником для появи вищих класів інтелектуальних задовольень, таких як уява, бажання, інтерес до себе, симпатія, відчуття Бога й моральне почуття [10, с. 416]. Більше того, своєю появою ці класи завдячують нижчим чуттєвим формам і принципам асоціації. Таким чином, Гартлі заклав основи асоціативної психології, й саме його історики психології розглядають як одного з попередників сучасної нейробіології [9].

Що ж до методологічної позиції Девіда Гартлі, то у вступі до «Спостережень щодо людини, її побудови, зобов'язань і сподівань» він зазначає, що «мусить бути відповідний метод філософування для дослідження та встановлення загальних законів дії, відділення предмета розгляду від певних визначених, чітких та завірених явищ, а потім пояснення та передбачення іншого явища згідно з цими законами. Це метод аналізу та синтезу, який рекомендував і яким послуговувався сер Ісак Ньютон» [10, с. 6].

Фактично Д. Гартлі повторює позицію, висловлену І. Ньютоном у прикінцевих питаннях до «Оптики». Це дає досліднику Ричардові Алену підстави стверджувати, що «Спостереження...» Гартлі починаються там, де закінчується «Оптика» Ньютона [3, с. 85].

Окрім того, Д. Гартлі прямо вказує, що уважно читав знамениті прикінцеві питання ньютонівської «Оптики» з метою більш докладного обґрунтування своєї теорії вібрації. Та й структура праці свідчить, що він послідовно реалізує ньютонівський проект, адже, починаючи з дослідження фізіологічної складової, Гартлі поступово переходить до питань походження інтелектуальних чеснот і проблем натуральної релігії.

Але найбільш показовим прикладом методологічного впливу Ісака Ньютона на Девіда Гартлі є той факт, що наприкінці першої книги «Спостережень про людину...» він стверджував: «Якщо теорію вібрацій буде відкинута, а процеси сприйняття та руху м'язів пояснено за допомогою іншого виду взаємодії нервової системи, то до нього також слід застосовувати той самий метод розмислу (method of reasoning)» [10, с. 503].

Це той метод розмислу, який Гартлі використовуватиме й у другій книзі «Спостережень...», де йтиметься про природну релігію та проблему Бога. За допомогою цього методу Гартлі вибудовуватиме й майбутню систему стосунків між людьми з урахуванням принципів природної релігії.

Таким чином, не викликає сумнівів, що Д. Гартлі у своїх дослідженнях не тільки пере-

бував під сильним впливом ньютонівської методології, а й намагався реалізувати проект розширення меж моральної філософії. Слід зазначити, що захоплення Ньютоном було достатньо сильне, щоб Гартлі не помітив у прикінцевих питаннях до «Оптики» того факту, що Ньютон у двадцять восьмому питанні ставить під сумнів власну теорію ефіру. Як напише Гартлі, «я не впевнений що достатньо добре розумію позицію Ньютона стосовно питання ефіру» [10, с. 14].

«Трактат про людську природу» Девіда Г'юма також починається зі звернення до експериментального методу, на дотримання якого вказує підзаголовок праці. У вступі до першої книги Г'юм уже вестиме мову про «експериментальну філософію»: «Якщо наука про людину – це єдине тверде підґрунтя для інших наук, то єдине тверде підґрунтя, яке ми можемо дати цій науці, мусить базуватися на досвіді та спостереженні. Нас не має бентежити застосування експериментальної філософії до предметів моралі після того, як майже сто років її застосовували до предметів природи» [13, с. xx]. До того ж, Г'юм окремо зазначає особливості експериментального досвіду, з яким доводиться мати справу в моральній філософії і який суттєво відрізняється від експериментального досвіду в природничих науках. Зокрема, він вказує, що «неможливо прийти до якогось розуміння можливостей і властивостей розуму інакше, ніж за допомогою скрупульозних і точних експериментів і спостережень за тими окремими результатами, які беруть свій початок у різних обставинах і ситуаціях. Хоча ми й мусимо прагнути до того, щоб усі наші принципи стали настільки універсальними, наскільки це можливо, відстежуючи свої експерименти до останньої межі й виводячи всі наслідки з найпростіших і нечисленних причин, однак безсумнівно, що ми не можемо виходити за межі досвіду. І будь-які гіпотези, що претендують на відкриття найпервинніших рис людської природи, слід одразу ж відкинути як неспроможні й химерні» [13, с. xxi].

Коли ж Г'юм вказує, що в моральній філософії експеримент не проводять навмисно та з певними намірами, він позбавляє його фундаментальності – цілеспрямованості. Експеримент відрізнявся від спостереження тим, що був цілеспрямованою діяльністю, яка мала на меті втручання в явища природи. Александр Броді назве таке г'юмівське розуміння експерименту «чимось трохи більшим за спостереження» [4, с. 64].

Слід звернути увагу й на інший факт – у Г'юма немає жодної вказівки на методи аналізу й синтезу, до того ж, у «Трактаті...» відсутні приклади з «Оптики», а ньютонівську філософію згадано лише в питаннях про час і простір. Зокрема, під час розгляду питання про вакуум Девід Г'юм звертається до ньютонівської

філософії, характеризуючи її як «до певної міри скромний скептицизм і відверте визнання неспроможності щодо предметів, які перевищують можливості людини» [13, с. 639]. Це зауваження не слід сприймати як критику Ньютона та його методології, оскільки тут мова йде про те, що Ньютон начебто уникав застосування «експериментальної філософії» до релігійних питань. Щоразда, значно пізніше, в «Натуральній історії релігії» (1757), Г'юм характеризуватиме Ньютона як аріаніна або соцініаніна, що не дивно, оскільки релігійні ідеї Ісаака Ньютона стали доступні широкому загалу після публікації його листів до Річарда Бентлі в 1756 р.

Принципова позиція Г'юма полягала в уникненні посилань на існування Бога, що було дуже характерною ознакою сучасних Г'юму мислителів. На цьому він особливо наголошуватиме й у третій книзі «Трактату...», й у «Дослідженнях про людське розуміння», й у своїх листах. Ньютон для Г'юма якраз і є ідеалом мислителя, який обґрунтовує свої висновки тільки на підставі досвіду й уникає теологічних питань. Принаймні так він вважав у всіх своїх роботах до 1757 року.

Незважаючи на позитивне ставлення до Ньютона, слід відмітити, що Девід Г'юм ніде прямо не вказує на вивчення «Математичних принципів натуральної філософії». Існують підстави вважати, що ці принципи свого методу мислитель запозичив не у Ньютона, а у Френсиса Бекона, оскільки саме його він згадує в «Короткому викладі Трактату про людську природу». Справді, на перший погляд метод Бекона здається схожим на методологію Г'юма. Однак, незважаючи на цю схожість, особливо в тлумаченні індукції, вони відрізняються в тому, що набуло особливої актуальності після Ньютона – у вимозі не висувати гіпотез. Бекон не використовує гіпотез, однак тільки Ньютон надав цій тезі особливого методологічного статусу.

Окрім того, як свідчать фрагменти з «Досліджень про людське розуміння», Г'юм доволі чітко відділяв філософію Ньютона від позицій його послідовників. Зокрема, в розділі «Про ідею необхідного зв'язку» він намагається захистити оригінальну ньютонівську позицію щодо вторинних причин від подальших інтерпретацій: «Сер Ісаак Ньютон ніколи не позбавляв вторинні причини всіх сил та енергії, хоча деякі з його послідовників і намагались утвердити таку теорію, користуючись його авторитетом. Навпаки, цей великий філософ звертався до деякого ефірного активного флюїду, щоб пояснити всесвітнє тяжіння; щоправда, через свою скромність та обережність він визнавав, що це тільки гіпотеза, на якій не слід наполягати без подальших експериментів» [12, с. 67–68].

Цей фрагмент доволі точно співзвучний ньютонівській позиції щодо всесвітнього ефіру, ви-

кладений у «Математичних началах натуральної філософії». Водночас він яскраво свідчить про те, що Г'юм був незнайомий з «Оптикою» Ньютона, оскільки той приділяє досить багато уваги проблемі ефіру в прикінцевих питаннях до цієї роботи.

Досліджуючи листування Девіда Г'юма, ми помітили деякі інтенції, які передували появі «Трактату про людську природу», тому важливі для розуміння цього проекту. У квітні 1734 року, в листі до доктора Джорджа Чейні, Г'юм намітив проект своїх філософських досліджень, зазначивши: «Я дійшов до висновку, що моральна філософія, яка прийшла до нас із античності, ускладнена певними незручностями, котрі можна знайти в її натуральній філософії, оскільки вони були суто гіпотетичні й залежали більше від вигадки, ніж від досвіду» [15, с. 16].

Ці розмисли дають нам два ключових моменти для того, щоб реконструювати позицію Девіда Г'юма. По-перше, це взаємозв'язок моральної та натуральної філософії, а по-друге, антигіпотетична позиція й намагання обґрунтовувати дослідження на підставі досвіду. Перший із цих моментів міг би дати підстави для того, щоб усе-таки вважати Г'юма читачем «Оптики», проте, на нашу думку, одної вказівки недостатньо для цього твердження. Другий момент свідчить про прямий або, радше, опосередкований вплив ньютонівської методології, оскільки, як ми вказували вище, антигіпотетичність була принциповою частиною ньютонівської «експериментальної філософії».

Коли Г'юмові плани щодо «Трактату...» втілились у публікацію першої книги, 13 лютого 1739 р. він із гордістю повідомляв своєму другу-ві Генрі Гоумові про те, що «мої принципи настільки віддалені від всіх поширених думок щодо предмета розгляду, що призведуть до повної перебудови у філософії, якщо втіляться» [15, с. 26].

Подальша трансформація ідей, викладених у «Трактаті...», врешті-решт довела цю тезу Г'юма. У «Короткому огляді Трактату про людську природу» він зауважить, що в «Трактаті...» пропонував систематично анатомувати людську природу, обіцяючи послугуватися для цього тільки висновками, ґрунтованими на досвіді [с.].

Можна тільки зазначити, що в характер цього проекту «анатомізації людської природи» значний внесок було зроблено й «експериментальною філософією» Ісаака Ньютона.

Отже, на підставі нашого дослідження можна зробити такі висновки:

- Основними рисами методології Ньютона були привнесення правил інтерпретації експериментальних даних й особливий акцент на неприйнятті гіпотетичних висновків. Саме це

- заклало основи «експериментальної філософії» як методології.
- Є підстави вважати, що проект розширення меж моральної філософії, викладений у прикінцевих питаннях «Оптики» Ісака Ньютона, насправді належить не йому, а його послідовникові – Семюелю Кларку.
 - Під впливом робіт Кларка й низки інших послідовників Ньютона на початку XVIII ст. сформувався інтелектуальний контекст поширення ньютонівських методологічних ідей, найсильнішими центрами впливу якого були Кембридж та університет Единбурга.
 - Дослідження Девіда Гартлі були результатом цього впливу, про що можна стверджувати на підставі аналізу методологічної складової його основної роботи «Спостереження щодо людини...».
 - Щодо Девіда Г'юма, особливо в контексті його ранніх робіт, також можна говорити про вплив методологічних ідей Ньютона, насамперед «Правил філософування». Ньютон був для Г'юма ідеалом мислителя, який не послуговується в дослідженнях тезою про існування Бога.
 - Окрім того, ми вважаємо недостатньо обгрунтованою дослідницьку позицію, яка вважає Г'юмові праці продовженням проекту розширення меж моральної філософії.
- Слід також зазначити, що дослідження ролі й характеру впливу Ісака Ньютона на філософію та культуру Британії в першій половині XVIII ст. доволі перспективні, оскільки цей вплив не тільки мав методологічний характер, а й містив потужну релігійну складову, що може стати предметом подальших розвідок.
1. Делокаров К. Х. Философия и «Математические начала натуральной философии» И. Ньютона / К. Х. Делокаров // Вопросы философии – 1987. – № 11. – С. 95–106.
 2. Дмитриев И. С. Неизвестный Ньютон : Силуэт на фоне эпохи / И. С. Дмитриев – СПб. : Алетея, 1999. – 781 с.
 3. Allen Richard. David Hartley on human nature / Richard Allen. – Albany : State University of New York Press, 1999. – 469 p.
 4. Broadie Alexander. The human mind and its powers / Alexander Broadie // The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment / ed. by Alexander Broadie. – N. Y. : Cambridge University Press, 2003. – P. 60–78.
 5. Capaldi Nicholas. Hume's place in moral philosophy / Nicholas Capaldi. – New York : Peter Lang, 1992. – 380 p.
 6. Dobbs B. J. T. Newton and the Culture of Newtonianism (The Control of Nature) / B. J. T. Dobbs, Margaret C. Jacob – New York : Humanity press, 1995. – 139 p. – Bibliography: p.125–135.
 7. Emerson Roger. The contexts of the Scottish Enlightenment / Roger Emerson // The Cambridge Companion to the Scottish Enlightenment / ed. by Alexander Broadie. – N. Y. : Cambridge University Press, 2003. – P. 9–30.
 8. Force James E. Hume's Interest in Newton and Science / James E. Force // Hume Studies. – 1987. – Vol. XIII. – No. 2. – P. 166–216.
 9. Glassman Robert B., Buckingham, Hugh W. David Hartley's Neural Vibrations and Psychological Associations / Robert B. Glassman, Hugh W. Buckingham // Brain, Mind and Medicine : Essays in Eighteenth-Century Neuroscience / ed. by Harry Whitaker, C.U.M. Smith, Stanley Finger. – N. Y. : Springer, 2007. – P. 177–190.
 10. Hartley David. Observations on man, his frame, his duty, and his expectations. In two parts. Part I. / David Hartley. – London : printed for J. Johnson, 1791. – 806 p.
 11. [Hume David]. An Abstract of a Book lately Published ; Entitled, A Treatise of Human Nature / [David Hume] – London : printed for C. Borbet, 1740. – 32 p.
 12. Hume David. An Enquiry Concerning Human Understanding and Other Writings / David Hume. – Cambridge : Cambridge University Press, 2007. – 232 p.
 13. Hume David. A Treatise of Human Nature / David Hume. – Oxford : Clarendon Press, 1960. – 488 p. – Reprinted from the original edition in three volumes and edited, with an analytical index, by L. A. Selby-Bigge.
 14. Jones Peter. Hume's sentiments : their Ciceronian and French context / Peter Jones. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 1982. – 230 p.
 15. The letters of David Hume. 2 vols. / ed. by John Young Thomson Greig. – Oxford : Clarendon Press, 1969. – Vol. 1. – 532 p.
 16. Newton Isaac. Opticks : or, a treatise of the reflections, refractions, inflections and colours of light. The second edition, with additions / Isaac Newton. – London : printed by W. Bowyer, 1717. – 401 p.
 17. Newtono Isaaco. Philosophiae Naturalis Principia Mathematica. Editio secunda auctior et emendatior / Isaaco Newtono. – Cantabrigiae, 1713. – 484 p.
 18. Newtono Isaaco. Philosophiae Naturalis Principia Mathematica. Editio tertia aucta & emendata / Isaaco Newtono. – Londini : apud Guil. & Joh. Innys, Regiae Societatis typographos 1726. – 578 p.
 19. Newton and Newtonianism : New Studies / Edited by James E. Force, Sarah Hutton. – New York : Kluwer Academic Publishers, 2004. – 246 p. – (International Archives of the History of Ideas. T. 188).
 20. McGuire J. E., Newton I. Newton's «Principles of Philosophy» : An Intended Preface for the 1704 «Opticks» and a Related Draft Fragment / J. E. McGuire, I. Newton // The British Journal for the History of Science. – 1970. – Vol. 5. – No. 2. – P. 178–186.
 21. Smith Norman Kemp. The Philosophy of David Hume : with a new introduction by Don Garrett / Norman Kemp Smith. – London : Macmillan, 2005. – 608 p.

M. Koltsov

METHODOLOGICAL INFLUENCE OF ISAAC NEWTON ON PHILOSOPHY OF DAVID HUME AND DAVID HARTLEY

The paper considers the problem of methodological influence of Isaac Newton in the early philosophical works of David Hume and David Hartley.

Keywords: Isaac Newton, experimental philosophy, David Hume, David Hartley.